

VU Research Portal

Van Moord-op-afstand tot Marengo

Groothoff, Bram

published in

Boom Strafblad
2022

DOI (link to publisher)

[10.5553/BSb/266669012022003001006](https://doi.org/10.5553/BSb/266669012022003001006)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Groothoff, B. (2022). Van Moord-op-afstand tot Marengo: De grens tussen uitlokken en medeplegen bij de vervolging en veroordeling van opdrachtgevers van liquidaties. *Boom Strafblad*, 3(1), 26-35.
<https://doi.org/10.5553/BSb/266669012022003001006>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Discussie, Nieuws en Analyse

Van Moord-op-afstand tot Marengo

De grens tussen uitlokken en medeplegen bij de vervolging en veroordeling van opdrachtgevers van liquidaties

Mr. B. (Bram) Groothoff*

26

1. Inleiding

Sinds de jaren '70 van de vorige eeuw is het aantal liquidaties gestaag gestegen, met een sterke piek in het laatste decennium van de vorige eeuw.¹ Onder liquidatie wordt verstaan 'moord, gepleegd door of in opdracht van leden van een criminele organisatie ter verwerving, bestending of versteviging van hun positie in het criminele milieu.'² In tegenstelling tot eind jaren '80 en '90 van de vorige eeuw komen tegenwoordig vaker opdrachtgevers in het vizier van politie en justitie.³ Dit fenomeen wordt in de hand gewerkt doordat uitvoerders regelmatig roekeloos en slordig te werk gaan, waardoor hun identiteit door justitie kan worden achterhaald.⁴ Tevens dragen innovatieve opsporingsmethoden bij aan de geschetste ontwikkeling. Voorbeelden hiervan zijn de

brede inzet van kroongetuigen en het kraken van versleutelde communicatie. Deze methoden hebben een grote rol gespeeld bij recente veroordelingen van opdrachtgevers van liquidaties.⁵ Tevens lopen er diverse strafzaken waarbij via deze vormen van opsporing het belangrijkste bewijs is vergaard.⁶ Nu opdrachtgevers frequenter worden vervolgd, roept dat de vraag op voor welke deelnemingsvorm zij worden vervolgd en veroordeeld. Doorgaans gaat het om een opdrachtgever die niet zelf bij de moorden aanwezig is.⁷ Hij is de organisator en houdt zich op de achtergrond. Omdat de uitvoerders in de regel zullen worden overgehaald door het aanbieden van een geldbedrag – en hiermee dus sprake is van een uitlokkingsmiddel – komt de deelnemingsvorm uitlokking in beeld. In dit soort zaken kan echter overlap bestaan met medeplegen. Afhankelijk van de mate van aansturing kan immers ook betoogd worden dat de opdrachtgever in een bewuste en nauwe samenwerking met de feitelijke uitvoerders de moord heeft beraamd. Bij het medeplegen van moord is namelijk niet vereist dat de opdrachtgever zelf lijfelijk aanwezig is bij een afrekening.⁸

* Bram Groothoff is docent/onderzoeker straf(proces)recht aan de afdeling Strafrecht en Criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Momenteel is hij bezig met een proefschrift waarin de verhouding van ingrijpende opsporingsmethoden met de notie van integrale opsporing wordt verkend.

1 E. Slot, 'Liquidaties in historisch perspectief', *Justitiële Verkenningen* 2017, afl. 5, p. 54.
 2 E. Slot, *Met groot verlot: Liquidaties in Crimineel Nederland*, Amsterdam: Uitgeverij Bakker 2009 p. 13.
 3 Exemplarisch is hierbij de organisatie rond Klaas Bruinsma (B. Middelburg, *De Dominee: De opkomst en ondergang van Klaas Bruinsma*, Amsterdam: Atlas Contact 1992). In dit boek wordt deze organisatie in verband gebracht met (minstens) tien liquidaties tussen 1978 en 1990; niemand is hiervoor ooit veroordeeld.
 4 B. van Gestel en M. Verhoeven, 'Liquidaties nieuwe stijl', *Justitiële Verkenningen* 2017, afl. 5, p. 27.

5 Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2496 (Dino S.) en Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (Holleeder). Deze veroordelingen steunen in beslissende mate op verklaringen van kroongetuigen. In twee andere sprekende voorbeelden, Rb. Amsterdam 19 april 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:2504 (Noffel F) en Rb. Gelderland 26 juni 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (Omar L.), steunen de veroordelingen hoofdzakelijk op ontsleutelde *cryptocommunicatie*.
 6 Met het Marengo-proces als bekendste voorbeeld.
 7 L.R. de Korte, 'Hitman at your service', *Justitiële Verkenningen* 2017, afl. 5, p. 35.
 8 HR 15 april 1986, ECLI:NL:HR:1986:AC4107 (*Moord-op-afstand arrest*).

Vanwege de geconstateerde overlap tussen beide deelnemingsvormen en het toegenomen aantal vervolgingen van opdrachtgevers van liquidaties is het interessant om te achterhalen welke factoren een rol spelen bij de tenlastelegging en de veroordeling van de opdrachtgevers. Een voorvraag is waarom het verschil in kwalificatie relevant is. Uitgangspunt is immers dat zowel uitlokker als medepleger als dader worden aangemerkt en daarom ook gelijk worden bestraft.⁹ In die zin is de betekenis van het onderscheid dus niet meteen evident. Toch kan betoogd worden dat aan het onderscheid tussen beide deelnemingsvormen betekenis toekomt. Die relevantie ligt dan primair in *fair labelling*. Dit Angelsaksische beginsel vereist dat nauwkeurig aan de dader en de maatschappij wordt gecommuniceerd voor welk specifiek delict de dader is veroordeeld. Zo kan er een onderscheid worden gemaakt tussen verschillende typen schadelijk en onrechtmatig gedrag en zorgt het voor structuur in de samenhang tussen de onderlinge delicten.¹⁰ Asworth betoogt dat na het verstrijken van een bepaalde periode de precieze omstandigheden van een strafzaak naar de achtergrond verdwijnen en dat daarmee de juridische kwalificatie (het label) van de bewezenverklaring door het publiek als uitgangspunt wordt genomen. Vanuit het perspectief van eerlijkheid richting de individuele dader en om de nauwkeurigheid van ons strafrechtelijk systeem te waarborgen dient de juridische kwalificatie van het strafbare feit een eerlijke weergave te zijn van de criminele gedragingen van de dader.¹¹ Deze weergave heeft ook een sterk symbolische functie; zowel richting de dader zelf als richting de maatschappij. Om die reden dient het rechterlijk oordeel wat betreft de kwalificatie precies en nauwkeurig te zijn.¹² Een veroordeling voor een bepaald misdrijf of deelnemingsvorm brengt immers een bepaald 'stigma' of 'reputatieschade' met zich mee voor de veroordeelde.¹³ Dit is relevant voor de inrichting van deelneming in ons materiële strafrecht. De systematiek hiervan gaat uit van een strafrechtelijke verantwoordelijkheid die gebaseerd is op een ieders bijdrage aan het delict. Dit systeem was onderhavig aan enige slijtage. Deze slijtage is door middel van afbakende rechtspraak ten aanzien van het onderscheid tussen medeplegen en medeplichtigheid weer wat hersteld. Het is in deze context ook gepast om het onderscheid tussen uitlokking en medeplegen helder te houden.

Hiervoor is van belang wat het intrinsieke onderscheid is tussen beide deelnemingsvormen. Welke intrinsieke schade en onrecht veroorzaakt uitlokking van een misdrijf en wat is het onderscheidende karakter in vergelijking met het medeplegen van een misdrijf? Bij uitlok-

king wordt iemand door een bepaalde handeling bewogen om een specifiek strafbaar feit te plegen terwijl hij dat voor aanvang van die handeling niet van plan was. Bij medeplegen zal in essentie het strafbare feit samen worden gepleegd. Hoewel in beginsel even strafwaardig, kan in de context van de relatie tussen een opdrachtgever en de uitvoerders¹⁴ mogelijk betoogd worden dat het uitlokken van moord op zichzelf gezien een kwaadaardiger en strafwaardiger karakter heeft dan wanneer de kwalificatie medeplegen gehanteerd wordt. Zeker wanneer sprake is van opdrachtgevers die vanwege hun leeftijd en reputatie een groot overwicht hebben op de uitvoerders zou verdedigd kunnen worden dat uitlokken van de jeugdige schutters kwalijker is dan het samen plegen. Ook wanneer het uitgangspunt is dat medeplegen in beginsel even kwalijk is als uitlokken, kan een juiste keuze bijdragen aan een nauwkeurigere uitdrukking van het verwijt. Lag de nadruk van de opdrachtgever op het bewegen van de uitvoerders tot de liquidatie of was er in essentie een gezamenlijk plan om de liquidatie uit te voeren? Een heldere afbakening van de twee deelnemingsvormen ten aanzien van de opdrachtgevers van liquidatie kan in die context ook een bijdrage leveren aan een passende strafmotivering.

Dit artikel beoogt de vraag te beantwoorden bij welke specifieke factoren en omstandigheden een keuze voor uitlokking en medeplegen bij de vervolging en veroordeling van opdrachtgevers van liquidaties lijkt te horen en of deze keuze in lijn is met het uitgangspunt van *fair labelling*. Deze beantwoording komt tot stand middels analyse van jurisprudentie aangaande vervolgingen en veroordelingen van opdrachtgevers van liquidaties in de laatste tien jaar. Voor deze periode is gekozen omdat het laatste decennium steeds vaker opdrachtgevers van liquidaties in beeld zijn gekomen en ook daadwerkelijk zijn vervolgd. In de tweede paragraaf zal aan de hand van de wetsgeschiedenis en de rechtspraak uiteen worden gezet wat het onderscheidende karakter tussen beide deelnemingsvormen behelst en waar de overlap zit. In de derde paragraaf komt aan de orde welke verwachtingen voornoemd onderscheid en overlap impliceren bij de keuze voor medeplegen of uitlokking bij het vervolgen en veroordelen van opdrachtgevers van liquidaties. Paragraaf 4 werpt een blik op de jurisprudentie. Er wordt onderzocht op basis van welke omstandigheden een keuze wordt gemaakt voor uitlokking dan wel medeplegen.¹⁵ Ten slotte zal uiteen worden gezet in hoeverre er sprake is van een onderscheid dat voldoende is toegesneden op het vertalen van strafwaardige betrokkenheid in strafrechtelijke aansprakelijkheid voor organisatoren van liquidaties in het licht van het *fair labelling*-principe.

9 Artikel 47 Sr.

10 J. Chalmers en F. Leverick, 'Fair Labelling in Criminal Law', *Modern Law Review* 2008, p. 246.

11 A. Ashworth, *Principles of Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press 2019, p. 88.

12 A.P. Simester, G.R. Sullivan, F. Stark, G.J. Virgo en J.R. Spencer, *Simester and Sullivan's Criminal Law: Theory and Doctrine*, Oxford: Bloomsbury 2019.

13 Chalmers en Leverick 2008, p. 226 en 227.

14 Ik kies hier voor meervoud omdat liquidaties waarbij slechts één uitvoerder betrokken is nagenoeg niet voorkomen (althans in de jurisprudentie).

15 Het artikel gaat uit van de scenario's zoals geschetst door het OM of bewezenverklaard zijn door de rechter. Het artikel ziet op de afbakening van de materieelrechtelijke deelnemingsvormen; het is in die context onmogelijk om andere eventuele kanttekeningen bij vonnissen of arresten ook nog te behandelen.

2. Het onderscheidende karakter van uitlokking en medeplegen

2.1 De aard en inhoud van uitlokking

De uitlokker van een strafbaar feit geldt als de *actor intellectualis* van het delict.¹⁶ Zonder deze geestelijk vader zou het uitgelokte strafbare feit nooit zijn gepleegd. In de kern gaat het om het bewegen van een ander tot het plegen van een strafbaar feit. Het strafbare feit moet opzettelijk zijn uitgelokt door de uitlokker met behulp van een van de expliciet en limitatief in de wet geformuleerde uitlokkingsmiddelen.¹⁷ De wetgever koos aanvankelijk voor een beperkt aantal uitlokkingsmiddelen, die op zichzelf al een zeker kwalijk karakter hadden.¹⁸ In 1924 wordt er een aanmerkelijk neutraler geformuleerd uitlokkingsmiddel, 'het verschaffen van gelegenheid, middelen of inlichtingen', toegevoegd door de wetgever, omdat de bestaande uitlokkingsmiddelen te beperkt werden geacht.¹⁹ Waar de keuze van de wetgever voor het expliciet opnemen van een beperkt aantal uitlokkingsmiddelen zijn rechtvaardiging vond in de rechtszekerheid, lijkt dit argument aan betekenis te hebben ingeboet. De uitlokkingsmiddelen zijn inmiddels zo ruim omschreven – en worden in de jurisprudentie ook overeenkomstig geïnterpreteerd²⁰ – dat er weinig beperkende werking meer van uitgaat.²¹ Het zwaartepunt bij uitlokking is dan ook verschoven naar het causaliteitsvereiste: er moet iemand met behulp van het uitlokkingsmiddel zijn uitgelokt. Met andere woorden, de pleger moet door de gedragingen van de uitlokker tot het strafbare feit zijn bewogen. Krabbe definieert dit 'bewegen' als het 'psychische omslagpunt'.²²

De uitgelokte moet door de gedragingen van de uitlokker zijn bewogen tot het plegen van een strafbaar feit, terwijl bij de uitgelokte voor aanvang van deze gedragingen nog geen voornemen bestond om dit specifieke strafbare feit te plegen. Het al dan niet bestaan van een dergelijk voornemen bij de uitgelokte om een specifiek strafbaar feit te plegen op het moment dat de vermeende uitlokker zich aandient, is aldus van groot belang. Wanneer dit voornemen reeds bestond bij de pleger, kan hij niet meer worden uitgelokt.²³ Hierbij geldt dat het

uitlokkingsmiddel niet de enige, maar wel een belangrijke factor dient te zijn geweest bij het veroorzaken van het psychische omslagpunt bij de uitgelokte.²⁴ Dit betekent dat er mogelijk wel een bestaand voornemen kan zijn geweest bij de uitgelokte partij maar dat de beslissing om daadwerkelijk over te gaan tot het plegen van het misdrijf in sterke mate moet zijn beïnvloed door het ingezette uitlokkingsmiddel. Zo mag er wel reeds een begin van een voornemen hebben bestaan, maar moet dit voornemen door de handelingen van de uitlokker vaste vorm hebben aangenomen.²⁵ Van belang is overigens dat het bij uitlokking vaak tamelijk evident is dat het gepleegde strafbare feit veroorzaakt is door het uitlokkingsmiddel, omdat concurrerende veroorzakende factoren simpelweg ontbreken.

2.2 De aard en inhoud van medeplegen

De wetgever koos bij de introductie van de deelnemingsvorm voor de term 'medeplegen' omdat daarmee de begrenzing met medeplichtigheid beter tot uiting zou komen dan met de eerder geopperde term 'medewerken'.²⁶ De feitelijke invulling werd door de wetgever overgelaten aan de wetenschap en de rechtspraak.²⁷ Sinds die tijd is medeplegen veelvuldig punt van discussie geweest. Het gaat er in de kern om dat de deelnemende partij een bijdrage van 'voldoende gewicht' levert bij het gezamenlijk plegen van het misdrijf. Haar rol dient min of meer inwisselbaar te zijn met die van de andere betrokkenen. De deelnemingsvorm medeplegen komt in beeld wanneer sprake is van een voldoende bewuste en nauwe samenwerking tussen de verdachte en 'een of meer anderen' ten aanzien van een bepaald delict.²⁸ Het onderscheid tussen medeplichtigheid en medeplegen is in de literatuur en rechtspraak menigmaal een aandachtspunt geweest.²⁹ Wanneer de rol van een verdachte een meer ondergeschikt karakter heeft, zal er eerder sprake zijn van medeplichtigheid. Er kan bij medeplegen onderscheid gemaakt worden tussen een objectieve en een subjectieve component.³⁰ De objectieve component betreft de nauwe samenwerking tussen de medeplegers en de wezenlijke bijdrage van de verdachte aan die samenwerking. De subjectieve component behelst de gemeenschappelijke intentie van de verdachte en zijn medeverdachten om een bepaald delict te plegen.³¹

Door de jaren heen is de nadruk op de gezamenlijke gelijktijdige uitvoering naar de achtergrond verdwenen. Dat lijfelijke afwezigheid niet in de weg staat aan een

16 H.J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht. Volledige verzameling van regeringsontwerpen, gewisselde stukken, gevoerde beraadslagingen, enz.*, Haarlem: Tjeenk Willink 1891, p. 405.

17 Artikel 47 lid 1 onder 2 Sr.

18 Smit 1891, p. 411 en 412.

19 De Hullu 2018, p. 482.

20 Zie bijvoorbeeld HR 27 februari 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB0260 NJ 2001, 308.

21 De toegevoegde waarde vanuit rechtszekerheidsperspectief is inmiddels zodanig gering dat in 2010 is geopperd om de limitatieve opsomming van uitlokkingsmiddelen te schrappen. B.F. Keulen, F. Vellinga-Schootstra, A.A. van Dijk en H.D. Wolswijk, *Daderschap en deelneming doorgelicht*, Groningen: WODC 2010, p. 112.

22 H.G.M. Krabbe, 'Uitlokking', in: J.B.J. van der Leij (red.), *Plegen en deelnemen*, Deventer: Wolters Kluwer 2007, p. 139.

23 Keulen e.a. 2010, p. 43.

24 HR 25 juni 1968, ECLI:NL:1968:AB5947, NJ 1969, 250; HR 12 augustus 2016, ECLI:NL:2016:1927, NJ 2016, 407.

25 HR 27 februari 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB0260 NJ 2001, 308.

26 Smidt 1891, p. 434-442.

27 De Hullu 2018, p. 451.

28 HR 24 mei 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP6581, NJ 2011/481.

29 HR 2 december 2014, ECLI:NL:HR:2014:3474 (*Overzichtsarrest medeplegen*).

30 M. Cupido, T. Kooijmans & L.D. Yanev, 'De grondslag en reikwijdte van medeplegen: hoe het Nederlandse strafrecht inspiratie kan putten uit het internationaal strafrecht' *DD* 2018, paragraaf 2.3.

31 Yanev, Cupido en Kooijmans 2018, paragraaf 2.3.

succesvolle vervolging voor medeplegen kwam tot uiting in het Containerdiefstal-arrest.³² De verdachte was zelf niet aanwezig geweest bij de diefstal. Hij had echter wel het plan geïnitieerd en gemaakt, middelen verschaft om de diefstal te plegen en een plaats geprepareerd waar de gestolen containers konden worden opgeslagen. De Hoge Raad overwoog dat onder deze omstandigheden het hof terecht tot het oordeel is gekomen dat sprake was van medeplegen, hoewel uit de bewijsmiddelen niet volgt dat de verdachte lijfelijk aanwezig is geweest bij de diefstal. Hierbij geldt dat 'het ontbreken van een rol in de uitvoering van het delict (...) wel moet worden gecompenseerd, bijvoorbeeld door een grote(re) rol in de voorbereiding'.³³ Van Veen stelt in zijn noot bij het arrest reeds dat door de relativering van het belang van de lijfelijke aanwezigheid de grens met uitlokking vervaagt. Nu voor beide deelnemingsvormen geen aanwezigheid is vereist (bij uitlokking is dit uiteraard het uitgangspunt) komt medeplegen voor de afwezige verdachte in beeld wanneer geen uitlokkingsmiddel aanwezig is maar wel intensief is samengewerkt.³⁴

Dat deze relativering ook geldt bij het medeplegen van moord blijkt uit het Moord op afstand-arrest.³⁵ Het slachtoffer is in een auto om het leven gebracht door twee personen die hem van dichtbij hebben neergeschoten. De verdachte was zelf niet aanwezig bij de moord, maar heeft wel de vuurwapens en de auto die gebruikt zijn geleverd en het plan bedacht. Tevens heeft hij de dag voor de moord proefgereden richting de plek waar het slachtoffer uiteindelijk vermoord is. In cassatie klaagt verdachte dat door het hof ontoereikend is gemotiveerd dat hij zich met eerdergenoemde gedragingen schuldig heeft gemaakt aan het medeplegen van moord, nu hij niet lijfelijk aanwezig was toen het slachtoffer is doodgeschoten.³⁶ Kern van het betoog van de verdediging lijkt dat de uitgangspunten uit het Containerdiefstal-arrest niet doorgetrokken kunnen worden naar een zaak waar een levensdelict centraal staat. De Hoge Raad oordeelt echter dat dit niet bezwaarlijk is en dat het cassatiemiddel derhalve faalt.³⁷ Bezien vanuit de eerder beschreven objectieve en subjectieve componenten is deze conclusie weinig problematisch. Het gerechtshof heeft immers bewezen geacht dat er een gezamenlijk plan en intentie was om het slachtoffer te laten liquideren (subjectieve zijde) en de bijdrage van de verdachte is evident van voldoende gewicht (objectieve zijde).

2.3. Overlap en onderscheid uitlokking en medeplegen

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat beide deelnemingsvormen enkele overeenkomsten hebben. Zowel bij medeplegen als bij uitlokking is sprake van ten minste twee personen die betrokken zijn bij de totstandkoming van het strafbare feit. Ook is het bij beide deelnemingsvormen niet vereist dat een verdachte fysiek aanwezig is bij het plegen van het strafbare feit. De vraag is wat nu het intrinsieke onderscheid is tussen het strafwaardige karakter van deze deelnemingsvormen. Hierbij geldt dat het bij uitlokken draait om het bewegen van een ander om een strafbaar feit te plegen waar diegene dat daarvoor niet van plan was, of althans dat het besluit voor het plegen in beslissende mate is beïnvloed door de uitlokker. Door de ruim geformuleerde uitlokkingsmiddelen kan dat bewegen op uiteenlopende manieren bewerkstelligd worden. Het gaat om de vraag of door de gedragingen van de vermeende uitlokker de uiteindelijke uitvoerder van het strafbare feit daadwerkelijk daartoe is overgegaan. Dat is vooral evident als er geen concurrerende factoren zijn die de psychische omslag bij de uitvoerder kunnen hebben veroorzaakt. Bij medeplegen is dit uiteraard geen vereiste. De medepleger die op afstand blijft, hoeft niet door zijn gedragingen de uiteindelijke uitvoerder bewogen te hebben tot het strafbare feit. Het draait bij medeplegen om de aanwezigheid van een gezamenlijk plan en een intensieve samenwerking tussen de persoon die op afstand blijft en de uitvoerder(s). Een duidelijke overlap bestaat wanneer de persoon die niet lijfelijk aanwezig is, door zijn handelingen de uitvoerder heeft bewogen en daarnaast ook in het voortraject – en mogelijk achteraf – intensief met de uitvoerders heeft samengewerkt. Hier lijkt ook sprake van te zijn geweest bij het Containerdiefstal-arrest. De organisator van de diefstallen heeft intensief samengewerkt met de personen die de diefstal uiteindelijk hebben gepleegd. Hij selecteerde de containers, leverde de oplegtruck waarop die geladen werden, vervalste de vrachtpapieren van de containers voor het geval de uitvoerders aangehouden zouden worden en huurde de loods om de gestolen containers in op te slaan. Zo bezien zou ook kunnen worden betoogd dat de uitvoerders door het verschaffen van middelen en inlichtingen bewogen zijn tot de diefstal. De organisator levert de diefstal op een presenteerblaadje aan. Het is een duidelijk voorbeeld waarbij beide deelnemingsvormen kunnen overlappen. Wanneer er in zulke gevallen een keuze moet worden gemaakt voor een kwalificatie van deze feiten, zal bepaald moeten worden welke omstandigheid pregnanter wordt geacht: het bewegen tot het misdrijf of het feit dat er intensief is samengewerkt.³⁸

32 HR 17 november 1981, ECLI:NL:HR:1981:AC7388, NJ 1983, 84 + 197 (Containerdiefstal).

33 HR 17 november 1981, NJ 1983, 84 + 197, r.o. 7 (Containerdiefstal). Het ging in dit geval om een delict waarbij het gezamenlijk plegen ook nog een strafverzwarend karakter kent (art. 311 lid 1 sub 4 Sr).

34 Van Veen, annotatie bij Containerdiefstal, HR 17 november 1981, NJ 1983, 84 + 197.

35 HR 15 april 1986, ECLI:NL:HR:1986:AC4107, NJ 1986, 740 (Moord op afstand).

36 HR 15 april 1986, ECLI:NL:HR:1986:AC4107, NJ 1986, 740 (Moord op afstand).

37 HR 15 april 1986, ECLI:NL:HR:1986:AC4107, NJ 1986, 740 (Moord op afstand), r.o. 5.5.

38 Uit HR 1 juni 1993, ECLI:NL:PHR:1993:AB7635, NJ 1994, 55 blijkt dat een cumulatieve tenlastelegging voor uitlokking en medeplegen ook mogelijk is.

3. Onderscheidend karakter uitlokking en medeplegen bij liquidaties

3.1 Opdrachtgever als uitlokker van liquidaties: psychische omslag

Het voorgaande heeft implicaties voor het kwalificeren van de opdrachtgever van een liquidatie als uitlokker van moord. De sterke nuancering van de uitlokkingsmiddelen maakt dat er altijd wel een potentieel uitlokkingsmiddel gevonden zal kunnen worden. Wanneer sprake is van concrete beloningen of toezeggingen over toekomstige beloningen, zal het bijvoorbeeld gaan om giften of beloften. Maar ook wanneer deze achterwege blijven, zullen inlichtingen, middelen of gelegenheid als uitlokkingsmiddelen in beeld komen. De opdrachtgever zal informatie moeten verschaffen over de beoogde doelwitten. Het zwaartepunt verschuift daarmee naar de vraag in hoeverre de uitvoerders door de gedragingen van de opdrachtgever zijn bewogen om de liquidatie te plegen. Hierbij staat het feit dat de uitvoerders zich in de regel al leenden voor soortgelijke delicten niet in de weg aan een geslaagde uitlokking. Het gaat erom of er bij de uitvoerders een ‘psychische omslag’ heeft plaatsgevonden, veroorzaakt door de opdrachtgever, waardoor zij de moord op het specifieke doelwit hebben gepleegd. Logischerwijs zal dan uitlokking minder snel aan de orde zijn op het moment dat de uitvoerders zelf een evident belang hebben bij de dood van het beoogde slachtoffer. In die gevallen zal dan niet meer gesproken kunnen worden van het uitlokkingsmiddel als belangrijkste factor bij het veroorzaken van het psychische omslagpunt. Tegelijkertijd zou het zo kunnen zijn dat de aanwezigheid van een klassiek uitlokkingsmiddel – in de context van liquidaties zullen dat in de regel giften of beloften zijn – eerder in de richting van uitlokking dan die van medeplegen zal wijzen. Zeker wanneer er geen sprake is van concurrerende factoren die bijdragen aan de beslissing bij de uitvoerders om de liquidatie te plegen. Wanneer er geen enkele relatie is tussen uitvoerder en slachtoffer – hetgeen vaak voorkomt bij liquidaties – en er wel een geldbedrag betaald is door de opdrachtgever, is de psychische omslag door het uitlokkingsmiddel aannemelijk. Er zijn dan immers geen concurrerende factoren die bijdragen aan de beslissing om de moord te plegen, de uitvoerders hebben geen zelfstandig belang bij de dood van het slachtoffer anders dan de beloning die daartegenover staat.

3.2 Opdrachtgever als medepleger van liquidaties: een nauwe samenwerking

Het zwaartepunt ligt dus bij het causaliteitsvereiste; zijn de uitvoerders door de gedragingen van de opdrachtgever bewogen om de liquidatie te plegen? Vanuit deze context valt te verwachten dat opdrachtgevers zich meer richting de sfeer van medeplegen bewegen wanneer de relatie tussen hen en de uitvoerders hechter is; zoals bijvoorbeeld wanneer er familiebanden bestaan of

uitvoerders en opdrachtgever tot een en dezelfde criminele groepering behoren. Ten eerste zal de samenwerking in die gevallen eerder voldoen aan het criterium van de nauwe en bewuste samenwerking. Tevens zal het in de regel vaker zo zijn dat de uitvoerders een zelfstandig belang hebben bij het plegen van de moord dat al onafhankelijk van de handelingen van de opdrachtgever bestaat. Ten aanzien van medeplegen geldt wel dat sprake moet zijn van een zekere ‘compensatie’ voor het feit dat de opdrachtgever niet lijfelijk aanwezig is tijdens de moord. In de casus van het Containerdiefstal-arrest en het Moord op afstand-arrest bestaat die compensatie concreet uit het bedenken van het plan en het ter beschikking stellen van middelen om het misdrijf te bewerkstelligen. Ook meer recent heeft de Hoge Raad geoordeeld dat een veroordeling voor het medeplegen van een woningoverval in stand moet blijven nu de verdachte als medebedenker van het plan ‘een rol van aanzienlijk materieel en intellectueel gewicht’ heeft gehad.³⁹ Mede redengevend voor een bewezenverklaring voor medeplegen zijn gedragingen van de verdachte na de overval – hij heeft geprobeerd de gestolen goederen te verkopen –; dit draagt bij aan de intensiteit van de samenwerking en wijst daarmee op een nauwe samenwerking. Wat opvalt, is dat ook wanneer uit wordt gegaan van een organiserende rol – en aldus een bijdrage van een substantieel en misschien ook onmisbaar gewicht – er voor medeplegen altijd naar extra factoren wordt gezocht. In paragraaf 4 zal blijken welke implicaties dit heeft voor opdrachtgevers die een geringe tot geen concrete bemoeienis hebben met de uitvoering van een liquidatie.

3.3 Overlap uitlokking en medeplegen

Door de relativisering van de betekenis van de limitatief geformuleerde uitlokkingsmiddelen zal er in liquidatiezaken altijd wel een potentieel uitlokkingsmiddel aangewezen kunnen worden. Zonder inlichtingen te verschaffen over het beoogde doelwit aan de uitvoerders kan de opdrachtgever nooit zijn doel bereiken. Het gaat dan slechts om de vraag of dit middel ook de psychische omslag bij de uitvoerders heeft veroorzaakt. Nauwkeuriger zou zijn om te stellen dat er in het geval van een *geschikt* uitlokkingsmiddel en een intensieve samenwerking tussen de opdrachtgever en de uitvoerders sprake is van een duidelijke overlap tussen beide deelnemingsvormen. Als we door deze lens het Moord op afstand-arrest analyseren, is de overlap minder evident dan die op eerste gezicht lijkt. Duidelijk is dat er een intensieve samenwerking is geweest tussen de verdachte en de twee uitvoerders. Daarnaast leverde de verdachte een wapen, de auto en inlichtingen voor de moord. Alle drie deze handelingen kunnen als uitlokkingsmiddel bestempeld worden wanneer de uitvoerders door deze gedragingen van de verdachte tot het voornemen zijn gekomen om het slachtoffer van het leven te beroven. De vraag is echter op welke wijze deze gedragingen de uitvoerders zouden overhalen om de moord te plegen.

39 HR 3 april 2018, ECLI:NL:HR:2018:494.

De uitvoerders hadden – overigens net als de verdachte zelf – geen evident zelfstandig belang bij de dood van het slachtoffer. Het is moeilijk voorstelbaar dat het hier de gedragingen van de verdachte zijn geweest die de uitvoerders overgehaald hebben om het slachtoffer om het leven te brengen. Als we kijken naar de achtergronden van de moord, blijkt dat de verdachte waarschijnlijk zelf de opdracht heeft gekregen van derden. Hierbij zou een beloning (in de vorm van korting op de prijs van heroïne) aan de verdachte zijn voorgespiegeld.⁴⁰ De twee uitvoerders zouden mee kunnen delen in de voornoemde beloning. Dit zou dan betekenen dat deze derde persoon (een Turkse drugshandelaar)⁴¹ zich formeel schuldig zou hebben gemaakt aan uitlokking van het medeplegen van moord. Op basis hiervan kan worden gesteld dat het belang bij de moord een rol gaat spelen als we kijken naar het onderscheid tussen medeplegen en uitlokking. Bij de diefstal van containers kan makkelijker geconcludeerd worden dat gelegenheid de dief maakt. Het belang dat de uitvoerders bij de diefstal hebben, is evident. Ze mogen meedelen in de buit. Eenzelfde redenering gaat niet op voor liquidaties. Het in essentie scheppen van gelegenheid om de liquidatie te plegen lijkt niet een geschikt uitlokkingsmiddel om iemand daartoe te bewegen. Zo bezien is de verwachting dat de overlap tussen beide deelnemingsvormen zich vooral aandient als er sprake is van een directe aansturing van de uitvoerders door de opdrachtgever en er tevens een geschikt uitlokkingsmiddel voorhanden is; doorgaans in de vorm van giften of beloften.

4. Een blik op de jurisprudentie

Voor dit artikel zijn dertien uitspraken geselecteerd die zien op de vervolging van opdrachtgevers van liquidaties in de laatste tien jaar.⁴² Voor deze periode is gekozen omdat we het laatste decennium een toename hebben gezien van het aantal vervolgingen van opdrachtgevers van liquidaties. Op de keuze voor medeplegen of uitlokking van moord is slechts in een enkele zaak expliciet ingegaan.⁴³ Dat ligt ook aan de wijze van tenlastelegging, waarbij doorgaans een van beide deelnemingsvormen primair ten laste is gelegd. Als deze deelnemingsvorm dan bewezen wordt verklaard, hoeft er niet meer op de andere te worden ingegaan, en op de vraag of er in die concrete omstandigheden bijvoorbeeld sprake was van overlap. Toch zijn er op basis van de jurisprudentie

enkele doorslaggevende factoren aan te wijzen die samengaan met een kwalificatie van een van beide deelnemingsvormen. Uit de analyse blijkt dat er grofweg drie categorieën bestaan. Ten eerste zijn er de zaken waarbij geen sprake is van een directe aansturing of geen *geschikt* uitlokkingsmiddel is aan te wijzen. In deze categorie is een van de twee deelnemingsvormen sowieso niet aan de orde vanwege het ontbreken van een nauwe en bewuste samenwerking (medeplegen) of een *geschikt* uitlokkingsmiddel (uitlokking). De tweede categorie bevat zaken waarbij sprake is van een *geschikt* uitlokkingsmiddel en van een strakke aansturing (nauwe en bewuste samenwerking) en ervoor gekozen wordt om de opdrachtgever te vervolgen en veroordelen voor medeplegen. De derde categorie betreft de zaken waarbij ook sprake is van een overlap tussen beide deelnemingsvormen en de opdrachtgever als uitlokker wordt aange-merkt.

4.1 Geen overlap: nauwe en bewuste samenwerking of uitlokkingsmiddel ontbreekt

De eerste categorie betreft de zaken zonder overlap tussen beide deelnemingsvormen. Het gaat dan primair om gevallen waarbij uitlokking bewezen wordt verklaard omdat de opdrachtgever afstand inbouwt tussen hem en de uiteindelijke uitvoerders.⁴⁴ In totaal heb ik in deze categorie vijf verschillende veroordelingen gevonden.⁴⁵ Een helder voorbeeld is hierbij de motivering van de Rechtbank Amsterdam in de strafzaak tegen Willem Holleeder. De rechtbank expliciteert waarom sprake is van uitlokking en niet van medeplegen. Zij spreekt Holleeder vrij van medeplegen omdat ‘niet is gebleken van een zodanige rol dat kan worden gesproken van een bewuste en nauwe samenwerking’.⁴⁶ De rechtbank stelt dat Holleeder in zijn hoedanigheid als opdrachtgever geprobeerd heeft zoveel mogelijk buiten beeld te blijven bij de uitvoerders. Deze werkwijze gaat gepaard met specifiek hierop toegesneden gedrag en communicatie. Contact via mobiele communicatie wordt vermeden, opdrachten worden via tussenpersonen doorgespeeld en als er al direct contact is met uitvoerders, is dat doorgaans op afgelegen plekken. Onder deze omstandigheden kan niet worden gesproken van een bewuste en nauwe samenwerking tussen Holleeder en de uitvoerders. Uit de bewijsmiddelen komt naar voren dat Holleeder – al dan niet via tussenpersonen – betaald zou hebben voor zes moorden. Ook wordt stilgestaan bij het motief dat hij zou hebben voor de moord op alle vijf de

40 Smit 2009, p. 145 en 146.

41 Deze persoon is hiervoor overigens nooit vervolgd; Smit 2009, p. 145 en 146.

42 Voor deze selectie is gebruikgemaakt van de zoektermen ‘opdrachtgever’, ‘liquidatie’ en ‘moord’ op rechtspraak.nl. Tevens zijn sommige uitspraken gevonden doordat uit journalistieke bronnen is herleid op welke datum opdrachtgevers van liquidaties zijn veroordeeld dan wel vrijgesproken; vervolgens is de uitspraak op rechtspraak.nl achterhaald. Op deze manier lijkt het mogelijk een tamelijk representatief beeld te schetsen. Het is immers moeilijk voor te stellen dat uitspraken die betrekking hebben op liquidaties niet worden gepubliceerd op rechtspraak.nl.

43 Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (Holleeder).

44 Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2496 (Dino S.), Rb. Amsterdam 29 januari 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:1289 (Ali A.) en ECLI:NL:RBLIM:2019:10219 Rb. Limburg 13 november, ECLI:NL:RBLIM:2019:10219 (Vergismoord Venlo); Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (Holleeder); Hof Arnhem-Leeuwarden 23 december 2021, ECLI:NL:GHARL:2021:11610 (Omar L.).

45 Zie vorige voetnoot. Hierbij geldt dat in drie gevallen in elk geval voor een deel dezelfde moorden centraal stonden (Ros, Soerel, Ali A. en Holleeder).

46 Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (Holleeder) onder het kopje ‘Positie van de opdrachtgever’.

slachtoffers.⁴⁷ Voor de uitvoerders zelf lijkt een motief te ontbreken. Hij wordt daarom veroordeeld voor het uitlokken van moord door het verschaffen van inlichtingen en het doen van beloftes (in de vorm van financiële compensatie).⁴⁸ Hoewel deze expliciete afweging tussen uitlokking en medeplegen alleen in de Holleeder-zaak terug te vinden is, wordt in andere jurisprudentie die betrekking heeft op opdrachtgevers van liquidaties bij vergelijkbare omstandigheden ook naar uitlokking gegrepen. Om te beginnen in de strafzaken tegen Ali A. en Dino Soerel in het Passageproces.⁴⁹ Het gaat hier om twee van dezelfde liquidaties waarvoor Holleeder later veroordeeld zou worden. Soerel zou samen met Holleeder en onder andere A. een criminele groepering hebben gevormd die opdrachten gaf om liquidaties te plegen. Evenals Holleeder hadden ze hierdoor een motief voor de moorden⁵⁰ terwijl ze tegelijkertijd op afstand bleven en de uitvoerders middels het verschaffen van inlichtingen en beloningen samen hebben uitgelokt om de moorden te plegen. Tevens bleven zij op afstand wat betreft de precieze uitvoering van de moorden. Ook bij de vierde uitspraak in deze categorie zien we een soortgelijk patroon terug.⁵¹ De opdrachtgever had een duidelijk motief voor de liquidatie. Het beoogde slachtoffer zou hem een lucratieve drugslijn afhandig hebben gemaakt. Hij biedt daarom een van de uitvoerders een geldbedrag om het slachtoffer te vermoorden. De uitvoerders zelf hebben geen belang bij de dood van het beoogde slachtoffer. Er is aldus sprake van een opdrachtgever die een geldbedrag heeft toegezegd voor de liquidatie en vervolgens weinig tot geen bemoeienis heeft gehad met de uitvoering. De opdrachtgever wordt daarom veroordeeld voor het uitlokken van het medeplegen van moord. Een andere zaak in deze categorie levert een tegengesteld beeld op.⁵² Het gerechtshof acht bewezen dat verdachte het slachtoffer naar een flat in Amsterdam heeft gelokt. De verdachte houdt contact met het slachtoffer. Terwijl hij zelf al helemaal niet in de buurt meer is van de flat, laat de verdachte het slachtoffer in de waan daar nog wel te zijn op een niet-bestaand feest. Als het slachtoffer op de galerij van de flat aankomt, wordt hij doodgeschoten. Verdachte heeft tevens

de locatie waar het slachtoffer heen is gelokt gedeeld met derden. De theorie is dat deze derden de schutter naar de flat hebben gestuurd. In deze zaak bestaat geen uitsluitel over de aanwezigheid van een klassiek uitlokingsmiddel. De schutter is nooit bekend geworden. Onduidelijk is of er sprake is geweest van bijvoorbeeld een betaling. Wat betreft potentiële uitlokingsmiddelen is slechts sprake van inlichtingen. Dat is echter een vrij generiek uitlokingsmiddel en zou niet verklaren waarom iemand zich hierdoor zou laten overhalen een moord te plegen. Daarom is ook in deze zaak geen sprake van overlap tussen beide deelnemingsvormen. De opvallendste – en meest recente – uitspraak waarbij rechters expliciet oordeelden dat er geen sprake was van overlap, betreft een moordaanslag in Kerkdriel.⁵³ De opdrachtgever werd voor het aansturen van drie verschillende aanslagen veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Waar de rechtbank nog oordeelde dat de verdachte in al deze gevallen als medepleger moet worden aangemerkt,⁵⁴ komt het gerechtshof tot de conclusie dat hij bij één aanslag moet worden vrijgesproken van medeplegen en als uitlokker heeft gefungeerd. Waar de opdrachtgever bij de twee andere aanslagen vooraf, tijdens en na afloop zeer gedetailleerde instructies aan de uitvoerders stuurt, is hij in het geval van Kerkdriel dusdanig op de achtergrond gebleven dat niet van een nauwe en intensieve samenwerking gesproken kan worden. Wel heeft hij de benodigde inlichtingen verschaft (identiteit, uiterlijk en verblijfplaats van de beoogde slachtoffers) en een beloning in het vooruitzicht gesteld en gegeven (hij heeft de schutters betaald).

4.2. Overlap: uitlokking

Een interessantere categorie betreft de zaken waarbij zowel een geschikt uitlokingsmiddel als een intensieve samenwerking tussen opdrachtgever(s) en uitvoerders aanwezig is. Bij deze categorie zal een keuze gemaakt moeten worden. In vier zaken is ondanks vrij directe bemoeienis met de uitvoering en nasleep van de liquidatie naar de deelnemingsvorm uitlokking gegrepen. Het gaat ten eerste om de veroordeling van kroongetuige Fred Ros in het Passageproces.⁵⁵ Ros bekent dat hij een coördinerende rol heeft gehad bij de moord. Hij heeft de twee schutters een beloning in het vooruitzicht gesteld, wapens en een auto geleverd en de inlichtingen over het beoogde slachtoffer verschaft. In de strafzaak tegen Holleeder getuigt Ros tevens dat hij de uitvoerders ook na de moord daadwerkelijk een deel van het beloofde bedrag heeft betaald.⁵⁶ Er lijkt hier sprake van een mate van sturing die vergelijkbaar is met de Moord op afstand-zaak. Toch maakt het gerechtshof weinig woorden vuil aan de vraag waarom hier sprake is van uitlokking en niet van medeplegen. Omdat we te maken hebben met een bekende verdachte, zou daarin een aan-

47 Er zijn meer slachtoffers omdat bij sommige aanslagen ook niet-beoogde doelwitten gewond zijn geraakt dan wel overleden. Voor de leesbaarheid van het stuk hou ik het bij de beoogde doelwitten van de liquidaties.

48 Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (*Holleeder*) onder het kopje IV.3. Moord op [slachtoffer 5] en V.4 Moord op [slachtoffer 6].

49 Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2496 (*Dino S.*), Rb. Amsterdam 29 januari 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:1289 (*Ali A.*) De zaak tegen Ali A. is nooit verder gekomen dan de eerste aanleg, waarin hij werd vrijgesproken. A. werd in de aanloop naar het hoger beroep doodgeschoten. Hoewel Ali A. nooit formeel is veroordeeld voor medeplegen van uitlokking voor moord, impliceren de uitspraken van de Rechtbank Amsterdam (*Holleeder*) en het Amsterdamse Hof (*Soerel*) dat A. schuldig was.

50 De rechters lijken dit zelfstandige motief primair te zoeken in het samenwerkingsverband. Holleeder, Soerel en A. vormden een criminele groepering en derhalve was het belang van Holleeder ook hun belang. In tegenstelling tot Holleeder zijn de banden met de slachtoffers een stuk minder evident.

51 Rb. Limburg 13 november, ECLI:NL:RBLIM:2019:10219 (*Vergismoord Venlo*).

52 HR 4 februari 2021, ECLI:NL:HR:2020:193 (*Jason D.*).

53 Hof Arnhem-Leeuwarden 23 december 2021, ECLI:NL:GHARL:2021:11610 (*Omar L.*).

54 Rb. Gelderland 20 december 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (*Omar L.*). Zie ook paragraaf 4.3.

55 Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2495 (*Fred Ros*).

56 Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (*Holleeder*).

wijzing besloten kunnen liggen. Ros verklaart zelf dat hij beide uitvoerders heeft ‘uitgelokt om Van der Bijl te liquideren’. Uit het arrest blijft onduidelijk op basis waarvan Ros zijn eigen handelen als ‘uitlokken’ kwalificeert. Het hof kiest er echter voor om de keuze voor uitlokking verder niet toe te lichten. Hetzelfde geldt voor medeverdachte Jesse R. Hij zou Ros hebben ondersteund in de uitlokking. Hij was aanwezig toen het geld werd aangeboden en de auto en de wapens werden getoond. Ook zou hij de schutters hebben geïnstrueerd.⁵⁷ Hiermee heeft hij zich volgens het hof schuldig gemaakt aan het medeplegen van uitlokking van moord. Dit duidt erop dat Ros en R. hebben gefungeerd als schakel tussen de opdrachtgevers en de uitvoerders.⁵⁸ Hierbij lijken ze intensief samen te hebben gewerkt met de twee daders. Een mogelijke verklaring kan gezocht worden in de ongelijkwaardige verhouding tussen Ros en R. enerzijds en de twee zeer jeugdige daders anderzijds. De ‘moordmakelaars’ waren rond de 40 en hadden een beruchte reputatie in de onderwereld, waar de twee uitvoerders begin 20 waren en slechts een bescheiden strafrechtelijke documentatie hadden. Ook zouden zij middels bedreigingen door de opdrachtgevers onder druk zijn gezet om de liquidatie te plegen.⁵⁹ Van belang is overigens wel dat het uitlokkingsmiddel bedreiging niet in de tenlastelegging is opgenomen. Toch lijkt het goed mogelijk dat de ongelijkwaardige verhouding in dit geval meer pleitte voor ‘het bewegen tot’ de liquidatie dan het in feite samen plegen daarvan. Een gelijksoortig patroon is zichtbaar bij een dubbele moord op Bonaire.⁶⁰ De twee uitvoerders hebben een drugsschuld bij de verdachte. De verdachte maakt duidelijk dat de enige manier waarop de schuld kan worden ingelost het vermoorden van een van de twee latere slachtoffers is. Doen zij dit niet, dan zal verdachte – die een hoge positie heeft in de onderwereld – het duo nog dezelfde dag uit de weg (laten) ruimen. Hierop maken de twee uitvoerders op instructie van de verdachte een afspraak met het beoogde slachtoffer en een tweede persoon. Deze twee personen worden door de uitvoerders vrijwel gelijk als ze op de afgesproken plek aankomen in hun auto doodgeschoten. Verdachte heeft voorafgaand, tijdens en na afloop van de moorden telefonisch contact met de uitvoerders. De uitvoerders nemen een van de twee lijken mee en tonen dit achteraf aan de verdachte. De verdachte wordt veroordeeld voor uitlokking van de dubbele moord door middel van het uitlokkingsmiddel bedreiging. Door de bedreigingen zijn de uitvoerders aangezet tot het vermoorden van de twee slachtoffers.⁶¹ Ook in dit geval lijkt

het erop dat de ongelijkwaardige verhouding tussen uitvoerders en de opdrachtgever meer lijkt te wijzen op uitlokking dan medeplegen, hoewel er ook sprake was van een nauwe en bewuste samenwerking tussen de twee uitvoerders en de opdrachtgever.

4.3 Overlap: medeplegen

De laatste categorie betreft de zaken waarbij zowel geschikte uitlokkingsmiddelen zijn aan te wijzen als een bewuste en nauwe samenwerking tussen de uitvoerders en de opdrachtgever, en waarbij de opdrachtgever als medepleger is aangemerkt.⁶² In drie van deze zaken is een belangrijke rol weggelegd voor het gebruik van zogenoemde PGP-telefoons.⁶³ Een groot vertrouwen in de beveiliging van deze versleutelde telefoons werkt hierbij een directere aansturing in de hand. Waar Holleeder opdrachten gaf middels cryptische mondelinge boodschappen tijdens wandelingen en zich niet bemoeide met de gang van zaken in de aanloop naar en na afloop van de liquidaties, is dat in deze zaken anders. De opdrachtgevers hebben via hun PGP-telefoons doorlopend contact met hun moordcommando's. Nu zij zich onbespied wanen door justitie, geven zij directe aansturing aan de uitvoerders. Het gaat hierbij zowel om instructies in de voorbereidende fase van de liquidatie als erna. De opdrachtgevers hebben contact met verschillende groepen die verschillende onderdelen van de liquidatie voor hun rekening nemen. Wanneer de uitvoerders van een mislukte liquidatiepoging fouten maken bij het vernietigen van sporen, krijgen zij de volle laag van hun opdrachtgever. De uitvoerders zijn doodsbang voor hem.⁶⁴ De tweede opdrachtgever slaat een iets andere toon aan tegen zijn uitvoerders. Wanneer een aanslag mislukt is, prijst hij alsnog op vaderlijke wijze zijn medeverdachte die zich schuld bewust toont over zijn falen. Wat betreft het motief voor de moorden is dat in de zaak voor deze opdrachtgever redelijk evident. De drie slachtoffers – verdeeld over twee aanslagen – behoorden tot een rivaliserende criminele groepering die ook al eerder een poging zou hebben gedaan om de opdrachtgever zelf te liquideren.⁶⁵ Voor de andere opdrachtgever ligt dit anders. Onduidelijk is wat zijn reden is geweest om de moordopdrachten te geven.⁶⁶ Voor een bewezenverklaring van medeplegen is dit echter ook niet zozeer van belang. Het lijkt erop dat hij heeft gefungeerd als een

57 Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2497 (Jesse R.) r.o. 3.7.8.7.2.

58 Fred Ros is ook meermaals bestempeld als ‘de moordmakelaar’.

59 Hetgeen overigens zou betekenen dat ook het uitlokkingsmiddel bedreiging zou opleveren. Opvallend genoeg wordt aan die ongelijke verhouding alleen aandacht besteed in de strafzaak tegen de twee uitvoerders (Hof Amsterdam 21 juni 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BK3445). Ook de bedreigingen komen in de arresten van Ros en R. niet meer voor.

60 HR 14 november 2017, ECLI:NL:HR:2017:2852 (Dubbele moord Bonaire).

61 HR 14 november 2017, ECLI:NL:HR:2017:2852 (Dubbele moord Bonaire) r.o. 2.3. Het cassatieberoep zag primair op de motivering van het voorwaardelijk opzet op de dood van het niet-beoogde slachtoffer. De Hoge

Raad stelt dat het hof het oordeel op dit punt voldoende heeft gemotiveerd.

62 Hof Arnhem 26 juni 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:5114 (Zwembadmoord Marum); Rb. Amsterdam 19 april 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:2504 (Liquidatiepoging Diemen); Rb. Gelderland 20 december 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (Omar L.); Rb. Amsterdam 18 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:5135 (Moord Ali Motamed).

63 Rb. Amsterdam 19 april 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:2504 (Liquidatiepoging Diemen); Rb. Gelderland 20 december 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (Omar L.); Rb. Amsterdam 18 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:5135 (Moord Ali Motamed).

64 Rb. Amsterdam 19 april 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:2504 (Liquidatiepoging Diemen); r.o. 13.4.3.

65 Rb. Gelderland 20 december 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (Omar L.) (kopje strafmaat).

66 Rb. Amsterdam 18 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:5135 (Moord Ali Motamed).

zogenoemde moordmakelaar. In de zaak die bekend staat als de Marumse Zwembadmoord is sprake van een nog directere aansturing door de opdrachtgever.⁶⁷ Hij levert het plan, de wapens, de benodigde gegevens over het slachtoffer en assisteert zelfs bij het achteraf vernietigen van het bewijsmateriaal. In die zin lijkt de werkwijze op die uit het klassieke Moord op afstand-arrest. Een andere overeenkomst is overigens dat het motief van de opdrachtgever in dit geval niet evident is.

Vanwege de directe aansturing door de opdrachtgevers concluderen rechters in deze zaken dat sprake is van een nauwe en bewuste samenwerking tussen de opdrachtgevers en de uitvoerders. Het zwaartepunt ligt daarbij bij het oordeel over de vraag of de intellectuele dan wel materiële bijdrage door de opdrachtgevers van voldoende gewicht is om van medeplegen te kunnen spreken. Deze vraag wordt logischerwijs bevestigend beantwoord. De opdrachtgevers hebben de liquidaties geïnitieerd en uitvoerig gecoördineerd. Voor alle drie de zaken geldt dat medeplegen primair ten laste is gelegd. Hierdoor komen de rechters niet toe aan de vraag of er al dan niet sprake is geweest van uitlokking en hoe beide deelnemingsvormen zich bij dit soort zaken tot elkaar verhouden. In deze zaken lijkt echter ook het bewijzen van uitlokking van moord niet problematisch te zijn. In alle zaken is sprake van een tamelijk klassiek uitlokkingsmiddel. Er is een geldbedrag betaald dan wel in het vooruitzicht gesteld voor het uitvoeren van de liquidatie.

5. Vervolg en veroordeling opdrachtgevers liquidaties in het licht van *fair labelling*

Op basis van het voorgaande kan worden geconcludeerd dat er weinig discussie is over de juiste deelnemingsvorm wanneer de opdrachtgever slechts zeer geringe aansturing heeft gegeven. In die gevallen kan geen sprake zijn van medeplegen, omdat de nauwe en bewuste samenwerking ontbreekt en blijft dus uitlokking als deelnemingsvorm over. In een enkele zaak was een spiegelbeeld zichtbaar: er was 'strak' aangestuurd maar een *geschikt* uitlokkingsmiddel blijkt niet uit de bewijsmiddelen. In dat geval wordt gekozen voor de deelnemingsvorm medeplegen. Interessanter zijn de gevallen waarbij een duidelijke overlap tussen beide deelnemingsvormen bestaat; er is sprake van een geschikt uitlokkingsmiddel, maar tegelijkertijd is er ook innig samengewerkt tussen de uitvoerder(s) en de opdrachtgever(s). Vanuit het oogpunt van *fair labelling* dient de kwalificatie op een accurate wijze de onrechtmatigheid en het gewicht van het strafwaardige gedrag te beschrijven; een juiste kwalificatie weerspiegelt de essentie en totaliteit van het criminele gedrag. Op deze wijze wordt gewaarborgd

dat richting dader, slachtoffer en maatschappij een juiste weergave van de gepleegde misdrijven wordt gecommuniceerd.

5.1. Het onderscheid: bewegen tot of samen plegen

Bezien vanuit het *fair labelling*-perspectief draait het bij het onderscheid tussen medeplegen en uitlokken om de vraag of de opdrachtgever de uitvoerders bewogen heeft tot de liquidatie, of er in essentie sprake is van het samen plegen van de moord. Als het gaat om gevallen met overlap, dient gekeken te worden welk element de overhand heeft. Hoewel op deze afweging meestal niet expliciet wordt ingegaan, zijn er wel enkele factoren aan te wijzen die hierbij een rol spelen. Zo lijken ongelijkwaardigheid en uitgeoefende druk eerder te wijzen op uitlokking dan op medeplegen. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking wanneer opdrachtgevers een prominente positie in het milieu innemen en de uitvoerders onder druk worden gezet om de moord te plegen. Hierbij is ook wel innig samengewerkt, maar de verhoudingen wijzen meer op het bewegen tot dan in samenwerking tot een beslissing komen. Wanneer we kijken naar de zaken die overlap tussen beide deelnemingsvormen vertonen en waarin de opdrachtgevers juist voor medeplegen zijn veroordeeld, zien we juist een tegengesteld beeld: hoewel de uitvoerders zeker zijn bewogen tot de liquidatie door de opdrachtgever, weegt het 'samen plegen' zwaarder. De gedachtegang lijkt dan dat de innige samenwerking een prominentere rol speelt dan de mogelijke uitlokking.

5.2. Afbakening

Een belangrijke functie van het aanmerken van opdrachtgevers als uitlokkers of medeplegers zit in de afbakening van dadergroepen. Wanneer de opdrachtgever wordt aangemerkt als uitlokker en de uitvoerder als uitgelokte, communiceert de rechter naar de dader, nabestaanden en de maatschappij dat er een significant onderscheid bestaat tussen beiden. Deze wijze van kwalificatie is vooral goed te verenigen met de uitgangspunten van *fair labelling* wanneer het gaat om een opdrachtgever met een helder motief en uitvoerders bij wie een zelfstandig belang bij de dood van de slachtoffers eigenlijk ontbreekt. De opdrachtgever heeft een belang bij de dood van het slachtoffer en beweegt de uitvoerders er door middel van beloftes, beloningen of bedreigingen toe om de liquidatie uit te voeren. Dat er mogelijk ook nog innig is samengewerkt, is van ondergeschikt belang. De kwalificatie uitlokking doet eer aan de feitelijke verhoudingen. Opdrachtgever(s) die een motief hebben aan de ene kant en uitvoerders die overgaan tot de liquidatie omwille van een verbeterde financiële positie of uit angst aan de andere kant. Op deze wijze wordt ook richting de nabestaanden en maatschappij al door middel van de kwalificatie van de deelnemingsvorm een zuiver beeld van de situatie geschetst. Niet alleen van de rol van de opdrachtgever, maar ook zeker van die van de uitvoerders. Hoewel voor nu in het midden kan blijven wat beklagenswaardiger is, hebben de uitvoerders niets

67 Hof Arnhem 26 juni 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:5114 (Zwembadmoord Marum).

te maken met de keuze voor het slachtoffer; het zijn huurmoordenaars die een opdracht uitvoeren. Wanneer een motief ontbreekt of wanneer het motief niet evident is, wijst dat juist meer op medeplegen. Op die manier wordt naar het publiek gecommuniceerd dat de opdrachtgever – of misschien: de moordmakelaar – onderdeel is van de groep uitvoerders. Hij geeft als het ware een opdracht door van een persoon die belang heeft bij de moord. Vervolgens bemoeit de ‘moordmakelaar’ zich uitvoerig met de uitvoering. De presumptie is hier dat deze persoon hiervoor uiteindelijk betaald wordt door de opdrachtgever(s) die daadwerkelijk belang(en) hebben bij de dood van het slachtoffer. In die zin zou de moordmakelaar kunnen worden aangemerkt als een uitvoerder op afstand. Uiteindelijk sluit dit ook mooi aan bij het klassieke Moord op afstand-arrest.

5.3. Uitlokking of medeplegen: relevantie strafwaardigheid

Het is op basis van de geraadpleegde uitspraken moeilijk een eenduidige conclusie te trekken over implicaties van het onderscheid voor de strafwaardigheid. Vijf van de elf opdrachtgevers ontvangen uiteindelijk een levenslange gevangenisstraf.⁶⁸ Hierbij lijkt primair het aantal moorden waar ze bij betrokken zijn doorslaggevend, niet de vraag of zij aangemerkt kunnen worden als uitlokker of medepleger.⁶⁹ Het is wel veilig te veronderstellen dat de opdrachtgevers zwaarder worden gestraft dan de uitvoerders. Moeilijker is het om op basis van de strafmotiveringen iets te zeggen over de verhouding tussen de strafwaardigheid van het uitlokken en het medeplegen van een liquidatie wanneer het gaat om de opdrachtgever. Ook hierbij geldt dat het maken van een vergelijking door het geringe aantal zaken – en het veelvoud aan factoren dat van invloed is op de strafmaat – niet direct mogelijk is. De rol in de achtergrond en het bewegen van anderen tot het plegen van de moord worden doorgaans wel genoemd in de strafmotivering. Hierbij verdient de motivering van de strafmaat voor de opdrachtgever van de Vergismoord in Venlo aandacht. De rechtbank stelt: ‘uitlokken is erger dan plegen. Je legt een zak geld op tafel en iemand sterft.’⁷⁰ Om die reden acht de rechtbank een aanzienlijk hogere straf voor de opdrachtgever dan voor de uitvoerders gerechtvaardigd. De vraag is of hieruit kan worden afgeleid dat de gedragingen van deze opdrachtgever nu ook een strafwaardiger karakter hebben dan wanneer er sprake was geweest van samen plegen in plaats van het bewegen tot; dat lijkt twijfelachtig. Concluderend lijkt het onderscheid tussen de uitlokkende en de medeplegende opdrachtgever niet direct door te werken in de strafwaardigheid.

Resumerend is de conclusie dat het onderscheid tussen de uitlokkende en de medeplegende opdrachtgever zinvol is vanuit het perspectief van *fair labelling*. Met de kwalificatie wordt gecommuniceerd wat de essentie van de criminele gedragingen zijn geweest. Hoewel het gaat om een subtiel onderscheid, is het van belang of de opdrachtgever beschouwd kan worden als een afzonderlijke partij die de uitvoerder beweegt tot het plegen van de moord of als deel van de groep uitvoerders. Hiermee volgt uit de kwalificatie al een begin van een verheldering van de rol van de opdrachtgever. Ook wanneer de gedragingen van de opdrachtgever kenmerken van beide deelnemingsvormen hebben, komt het de zuiverheid van de redenering ten goede wanneer uit de kwalificatie en de veroordeling blijkt welk aspect de overhand heeft gehad. Daarnaast en hieruit voortvloeiend volgt de belangrijkste functie van het onderscheid: het bakent de opdrachtgever af, of schaaft deze juist in bij de uitvoerders. Bij liquidaties zal vaak een veelvoud aan groepen en personen betrokken zijn. Door middel van de kwalificatie als uitlokker dan wel medepleger van de moord blijkt een rolverdeling en een verhouding binnen de organisatie van de liquidatie. Uit het voorgaande concludeer ik dat het zinvol kan zijn als rechters bij zaken waarbij er overlap bestaat, expliciet ingaan op de kwalificatie van de gedragingen van de verdachte als medepleger dan wel uitlokker. Hierbij kan dan gemotiveerd uiteengezet worden waarom het element samen plegen of juist het element bewegen tot de overhand heeft gehad en welke concrete omstandigheden tot deze conclusie hebben geleid. Op die manier kan een bijdrage worden geleverd aan het verhelderen van het onderscheid tussen beide deelnemingsvormen, wordt tegemoetgekomen aan het concept van *fair labelling* en tegelijkertijd het belang van dit concept geaccentueerd.

68 Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2496 (*Dino S.*); Rb. Amsterdam 4 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4555 (*Holleeder*); Rb. Amsterdam 20 december 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:2830 (*Omar L.*); Rb. Amsterdam 18 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:5135 (*Moord Ali Motamed*); Hof Amsterdam 29 juni 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2497 (*Jesse R.*).

69 Voor allen geldt dat ze betrokken waren bij minstens twee meerdere levensdelicten.

70 Rb. Limburg 13 november, ECLI:NL:RBLIM:2019:10219 (*Vergismoord Venlo*).